

שם התזה: המאפיינים ההתפתחותיים תפקודיים ומאפייני הסביבה וההורים של ילדים, שחוו פגיעה

טראומטית בסביבת הבית, בסביבה החינוכית ובסביבה החברתית.

מאת: טל נרדי מוזס, בהנחיית פרופ' שרה רוזנבלום

תקציר

רקע: בעולם כולו, היפגעות בתאונות לא מכוונות מהווה בעיה מרכזית בתחום בריאות הציבור בכלל, ובריאות ילדים וצעירים בפרט. תאונות מסוג זה הן הגורם העיקרי לתמותה בגילאי שנה עד 14 שנים, והגורם המוביל לנכות ולאובדן שנות חיים פוטנציאליות. היפגעות ילדים בתאונות הינה חלק מבעיית ההיפגעות הכללית אך יש לה משמעות מיוחדת לאור ההשלכות הקשות של הפגיעות בילדים – ברמה הגופנית, הכלכלית והרגשית. למרות היעילות הברורה ושיקולי עלות-תועלת המעדיפים מניעה על פני טיפול, דווקא החלק של הטיפול זוכה למירב המיקוד והמשאבים.

ממחקרים העוסקים בנושא היפגעות בתאונות המתרחשות באיזור הבית ובסביבה החינוכית והחברתית, עולה כי אירוע של תאונה מערב למעשה שלושה מרכיבים בעלי יחסי גומלין: ילד, סביבה והורים. אופיין של התאונות מושפע ממידת הדומיננטיות של כל אחד ממרכיבים אלה ומהיחסים בינו לבין המרכיבים האחרים, ומכאן – נדרשת התייחסות לכל שלושת המרכיבים במקביל במהלך החשיבה על פיתוח תכניות התערבות שמטרתן מניעת תאונות.

רוב המחקרים הדנים בגורמי סיכון להיפגעות בתאונות ביתיות עוסקים בנושא מההיבט של הסביבה הפיזית ומאפייני ההורים. על רקע היקפם הרחב של מחקרים מסוג זה, בולט מיעוט המחקרים המתייחס למאפיינים ההתפתחותיים-תפקודיים של הילד עצמו.

בספרות הקיימת בנושא המאפיינים של ילדים שנפגעים בתאונות, בולטים שלושה חסרים עיקריים: (1) איסוף הנתונים נשען ברובו על מאגרי רישום, כך שבפועל ישנה התייחסות לאבחנה עיקרית ללא אפשרות להתייחס לאבחנות משניות ו/או למאפיינים נוספים של הילד; (2) קיים חסר בהתייחסות מקבילה למגוון משתנים אישיותיים, התפתחותיים, תפקודיים וסביבתיים הקשורים לילד, מה שלא מאפשר קבלת פרופיל התפתחותי-תפקודי-סביבתי של אוכלוסיית הילדים הנפגעים בתאונות; (3) קיים חסר בהגדרות ברורות של התחום המוערך אצל הילד – לעיתים קרובות ההגדרות הינן כוללניות וחסר פירוט מה נכלל תחת הגדרת התחום (למשל "בעיות התנהגות").

רציונל: בהתייחס למחקרים הדנים בהיבטים ההתנהגותיים של הילדים הנפגעים בתאונות ומהתייחסות ביקורתית למחקרים אלו עולה, כי ניתן להניח שהיבטים קוגניטיביים-התנהגותיים כמו תכנון, ארגון, בקרה, ועכבה של פעולה עלולים להיות חסרים בקרב ילדים אלו. היבטים קוגניטיביים-התנהגותיים אלה מהווים חלק מאוסף תפקודים המוגדרים בספרות כתפקודים אקזקיוטיביים – מגוון תהליכים האחראים על הדרכה, הכוונה

וניהול של תפקודים קוגניטיביים, רגשיים והתנהגותיים, העומדים בבסיסה של התנהגות גמישה מכוונת

למטרה, במיוחד בזמן מהלך פעיל של פתרון בעיות חדשות.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לאסוף מידע מקיף הממוקד בהיסטוריה ההתפתחותית ובמאפייני התפקוד וההתנהגות היום יומית בשילוב עם מאפייני הסביבה וההורים של ילדים בגילאי 6-18 שנים, שנפגעו בתאונות תוך השוואה לקבוצת ביקורת, על מנת להשלים את התמונה העולה מממצאי מחקרים קודמים ולנסות למקד גורמי סיכון התפתחותיים-תפקודיים להיפגעות. בניית פרופיל של מאפייני הילד המצוי בסיכון לפגיעה תסייע בבניית מסגרת לתכניות מניעה לילדים בגילאים הללו בקהילה.

השערות המחקר: ימצאו הבדלים במאפייני סביבת התפקוד של ילדים בגילאי 6-18 שנפגעו בתאונות, בהשוואה לילדים שלא נפגעו, שיוערכו ע"י השאלון הדמוגרפי-התפתחותי. ימצאו הבדלים במאפיינים ההתפתחותיים של ילדים בגילאי 6-18 שנפגעו בתאונות, בהשוואה לילדים שלא נפגעו, שיוערכו ע"י השאלון הדמוגרפי-התפתחותי.

ימצאו הבדלים ברמת התפקודים האקזקיוטיביים של ילדים שנפגעו בתאונות בהשוואה לאלה שלא נפגעו, כפי שיבואו לידי ביטוי בציוני שאלון ה- BRIEF – להורים.

שיטה: במחקר השתתפו 53 ילדים בגילאי 6-18 שנים: 33 ילדים שנפגעו בתאונות במהלך השנתיים האחרונות, וקבוצת ביקורת בת 21 ילדים שלא נפגעו במהלך תקופה זו, התואמת לקבוצת המחקר בהתייחס למשתנים של גיל ומין. מידע בנוגע למשתנים דמוגרפיים והתפתחותיים התקבל באמצעות שאלון שפותח לצורך מחקר זה, ומידע בנוגע לתפקודים האקזקיוטיביים התקבל משאלוני BRIEF להורים.

נתוני השאלונים עובדו בעזרת מבחנים סטטיסטיים: נבדקו הבדלים בין הקבוצות ביחס למשתנים השונים וכן נבדקו מתאמים בין המשתנים.

תוצאות: מאפייני המשפחה והמאפיינים ההתפתחותיים של שתי הקבוצות נמצאו דומים. הבדלים מובהקים בין הקבוצות נמצאו במשתנים של השכלת האם, מקום המשחק של הילד, מספר חברים של הילד, מספר פגיעות קודמות, עובדת היותו של הילד מאובחן כבעל לקות למידה וליקויים בכלל התפקודים האקזקיוטיביים – כפי שעלו ממבחן BRIEF.

מסקנות: מחקרים קודמים בנושא היפגעות ילדים בתאונות העלו את הצורך בהתייחסות מחקרית למאפייני הילד עצמו – מעבר למאפייני ההורים והסביבה. מחקר זה התמקד במאפיינים הדמוגרפיים, ההתפתחותיים והתפקודיים של ילדים שנפגעו בתאונות. מממצאי מחקר זה עולה כי מאפייני הילד מהווים גורם חשוב ביותר בהתרחשות אירוע של פגיעה, כשהמאפיינים המשמעותיים ביותר היו ליקויים בתפקודים האקזקיוטיביים ועובדת היותו של הילד מאובחן כבעל לקות למידה.

בדיקת מאפייני הילד במחקר זה נעשתה באמצעות שימוש בכלי אבחון תפקודי – מהימן ותקף. יתרונו

של כלי זה הינו שהוא משקף את ההתנהלות היומיומית באופן מעמיק, וכן מאפשר מעקב יעיל אחרי שינויים

ברמת התפקודים האקזקיוטיביים.

ממצאי מחקר זה משלימים את התמונה העולה ממחקרים אחרונים בנושא, שהעריכו את השפעתם של מאפיינים

רגשיים-קוגניטיביים כמשולבים וכמשפיעים באופן עצמאי על הסיכוי להיפגעות של ילד בתאונה. ממצאי המחקר

הנוכחי עשויים להוות בסיס לבניית תכנית התערבות מניעתית – החל משלב האיתור וכלה ביישום ההתערבות,

וכן למחקרי המשך.